РЕАЛНАТА ХЕРАЛДИКА ВО МАКЕДОНИЈА ДО 1991

Јован Јоновски

Македонско грбословно друштво,
Претседател и главен хералд
https://orcid.org/0000-0003-2448-3441

УДК 929.6(497.7)(091)

https://doi.org/10.47763/mher2117003j

Рецензирана статија

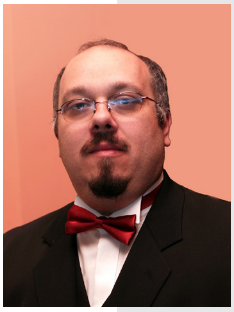

АПСТРАКТ

Секој европски регион и земја има хералдика со некои специфики. Во оваа статија ќе ја разгледаме реалната хералдика (вистински користена во Македонија наспроти фиктивната) во Народна/Социјалистичка Република Македонија, разбрана како мноштвото грбови, хералдичко знаење и уметност. Статијата ги опфаќа најраните сочувани хералдички мотиви и грбови што се пронајдени во Македонија во предотоманскиот период, а исто така и реалната хералдика што постоела на територија на Н/СР Македонија, како и државната и општинската хералдика. Статијата го опфаќа развојот на хералдиката како дисциплина и наука и развојот на хералдичката мисла во СР Македонија до нејзината независност во 1991 година.

Клучни зборови: хералдика на Македонија; грбовите на Македонија; социјалистичка хералдика, македонска општинска хералдика.

REAL HERALDRY IN MACEDONIA UNTIL 1991

Jovan Jonovski

Macedonian Heraldic Society,
President and Chief Herald
https://orcid.org/0000-0003-2448-3441

UDC 929.6(497.7)(091)

https://doi.org/10.47763/mher2117003j

Peer-reviewed article

ABSTRACT

Every European region and country has heraldry of some form. In this paper we will consider the "real heraldry" (really used in Macedonia as oppose fictitious one) in the People's/Socialist Republic of Macedonia, understood as the multitude of coats of arms, and armorial knowledge and art. It covers the earliest preserved heraldic motifs and coats of arms found in Macedonia in the pre-Ottoman period. Also real heraldry that existed in the territory as well as the State and municipal heraldry of the P/S R Macedonia. The paper covers the development of heraldry as both a discipline and science and the development of the heraldic thought in SR Macedonia until its independence in 1991.

Keywords: Heraldry of Macedonia; Coats of arms of Macedonia; Socialist heraldry, Macedonian municipal heraldry

Хералдиката во Македонија и нејзиното проучување, долго време беше фокусирана на феноменот на појава на фантастични и припишани грбови на Македонија во „Илирските грбовници“[1], составени и користени надвор од Македонија, без вистинска врска со самата Македонија (Матковски 1970). Понатаму, таа беше проширена за да ги вклучи припишаните грбови на Александар Македонски, во европската средновековна култура, литература и грбовници (Јоновски 2009б). Во оваа статија ќе ја разгледаме реалната хералдика што постои во Народна/Социјалистичка Република Македонија, разбрана како мноштво грбови, хералдичкото знаење и уметност (Neubecker 1997, 10). Таа ги опфаќа најраните сочувани протохералдички мотиви и грбови, пронајдени во Македонија. Исто така, ја опфаќа државната и општинската хералдика на Н/СР Македонија, како и развојот на хералдиката како дисциплина и наука и развојот на хералдичката мисла во СР Македонија.

Првата вистинска хералдика во Македонија е одраз на „Илирската хералдика“ особено од Жефаровичевиот (Жефарович 1741) превод на Стематографија на Витезовиќ (Vitezovic 1701).

ПРЕДОСМАНЛИСКА ХЕРАЛДИКА

На Балканот, под реката Дунав, хералдичката практика била во зачеток пред Отоманската Империја да го заземе регионот кон крајот на 14 и почетокот на 15 век. Најстарите протохералдички мотиви во Н/СР Македонија се наоѓаат во манастирската црква Свети Пантелејмон во Нерези, во околината на Скопје, изградена во 1164 година од византискиот благородник Алексис Комнен. Во неа има претстави на шест свети воини, прикажани со штитови. Од двете страни на влезот на наосот има фрески од по тројца свети воини. Текстот со нивните имиња на фреските не преживеал, но идентитетот на воините може да се утврди, по аналогија (Барџиева-Трајковска

Heraldry in Macedonia and its study, for long time was centred around the phenomenon of the appearance of fantastic and attributed arms of Macedonia in the “Illyrian Armorials“[1] designed and used outside Macedonia with no real connection to the actual Macedonia (Матковски 1970). Further it was widened to include the attributed arms of Alexander the Great, found in European medieval culture, literature and armorials (Jonovski 2009b). In this paper we will consider the real heraldry that exists in the People’s(P)/Socialist(S)/Republic(R) of Macedonia, understood as the wide variety of coat of arms, and the armorial knowledge and art (Neubecker 1997, 10). It covers the earliest preserved proto-heraldic motifs and coats of arms found in Macedonia. It also covers the State and municipal heraldry of the P/S R Macedonia as well as the development of heraldry as both discipline and science and the development of Heraldic thought in SR Macedonia.

The first real heraldry in Macedonia is a reflection of the “Illyrian heraldry“, especially by Zhefarovic (Жефарович 1741) translation of Stemmatographia of Vitezovic (Vitezovic 1701).

PRE-OTTOMAN HERALDRY

In the Balkans, below the Danube, heraldic practices were in their infancy before the Ottoman Empire seized the region at the end of the 14th and beginning of the 15th centuries. The oldest proto-heraldic motifs in P/S R Macedonia are found in the monastery church of St Pantelejmon in Nerezi, in the vicinity of Skopje, built in 1164 by the Byzantine nobleman Alexius Comnenus. There is a presentation of the six Holy Warriors depicted with shields. On both sides of the entrance to the main sanctuary, there are frescoes of three Holy Warriors each. The text with their names on the frescos has not survived, but the identities of the Warriors may be established

Сл./Fig. 1

2004).

На левата страна (сл. 1), има претстава на Свети Меркуриј, на којашто е видлива само обратната страна на штитот; Свети Теодор Стратилат е со штит, поделен по крст на зелено и црвено, полиња дамаскирани со цветни дезени; и Свети Теодор Тирон: бојата на штитот не преживеала. На штитот има златен пола кентаур. На полето има неколку мали осумзрачни сонца, коишто или укажуваат на тоа дека полето е посеано со сонца или најверојатно е цизелација.

Сл./Fig. 2

На десната страна (сл. 2) се наоѓа Свети Ѓорѓи: каде се гледа само задниот дел од штитот; бојата на штитот на свети Димитриј не преживеала, но веројатно била сина, а грбовата фигура е златен лав. Не може да се одреди позата на телото, бидејќи ниту еден дел од телото не преживеал. На полето има неколку мали осумзрачни сонца, коишто или покажуваат дека полето е посеано со сонца или најверојатно е цизелација. Трет е Свети Несториј: штитот е пресечен (или раскрстен) црвено и зелено (Јоновски 2009, 24).

Сл./Fig. 3

Постоењето лична хералдика од 14 и 15 век, во регионот е докажано со материјални артефакти. Повеќето од нив се само со хералдички шлем и челенка. Најстарата хералдичка претстава е на монети на кралот Стефан Душан Немањиќ (Скопје бил негов главен град каде што бил крунисан во 1346 година), каде што е претставен шлем со челенка со пердув. Монетите биле ковани помеѓу 1335 и 1345 година (сл. 3). Грбот на династијата Немањиќ се наоѓа во илирските грбовници (крајот на 16

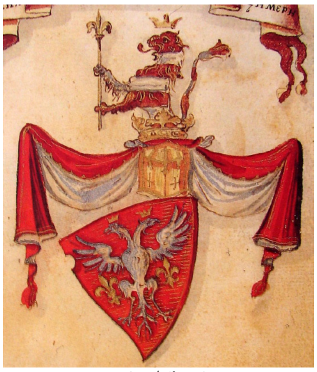
Сл./Fig. 4

by analogies (Барџиева-Трајковска 2004).

On the left side (Fig. 1), there are presentations of St Mercurius, only the reverse of the shield is visible; St Theodor Stratilat with his shield per cross Vert and Gules, the field diapered with floral patterns; and St Theodor Tyron: The colours of his arms have not survived, but on the shield there is a golden demi-centaur. Also, on the field there are several small eight-pointed suns, which either indicate that the field is semé of suns Or, or more probably are diapering.

On right side (Fig. 2) are St George: only the reverse of his shield is visible; the colours of St Demetrius' shield did not survive, but are probably Azure, charged with a lion Or. The posture cannot be determined since no parts of the body has survived. On the field there are several small eight-pointed suns, which – as before – either indicate that the field is semé of suns Or or, more probably, diapering. The third is St Nestorius: his shield is per fess (or per cross) Gules and Vert (Jonovski 2009, 24).

The existence of personal heraldry of the 14th and 15th century in the region is proven by material artefacts. Most of them are just with an heraldic helm and a crest. The oldest heraldic representation on coins is of King Stefan Dushan Nemanjic (Skopje was his capital where he was crowned in 1346), where a helmet with a crest of a feather is presented. The coins were minted somewhere between 1335 and 1345 (Fig. 3). The arms of the Nemanjic dynasty are found in the Illyrian armorials (end 16thC) with the blazon *Gules a double headed-eagle each head*

век) со блазон црвено, сребрен двоглав орел, секоја глава крунисана (сл. 4). Ова се разликува од хералдиката што се користи на неговите монети.

На надгробниот споменик на големиот војвода и генерал на кралот Душан, Никола Стањевиќ (1346 – 1371), основачот на манастирот Свети Стефан во Конче кај Радовиш, има шлем со перница и пердув (сл. 5).

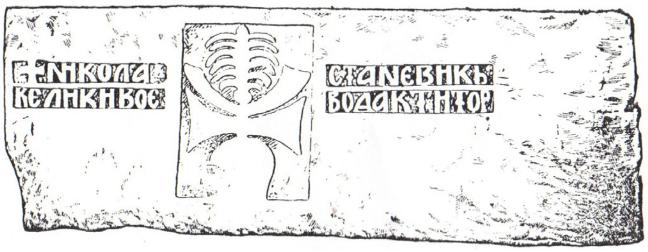

Сл./Fig. 5

По распадот на Душановото царство, поголемиот дел од територијата на Македонија била под власт на Волкашин, кој во 1365 година бил промовиран во крал. Неговиот син кралот Марко, бил негов совладетел до загинувањето на неговиот татко во 1371 година, во битката кај Марица. Тие потекнуваат од семејството Мрњавчевиќ, чиј грб е присутен во илирските грбовници (сл. 6). На челенката има девојка која држи знаме, расечено на сребрено и црвено, со орел обратно обоен. На монети што ги ковал и на печат зачуван на повелба од 1370 година во Дубровник, има шлем со челенка со глава на принцеза со круна. Од шлемот излегуваат две гранки, коишто можат да бидат дел од мантија (сл. 7).

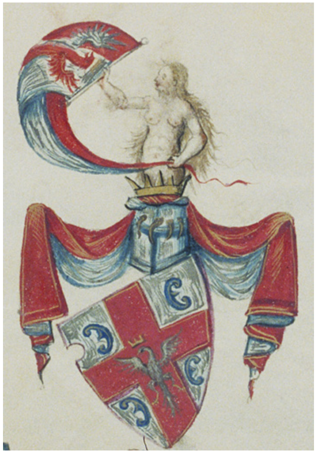

Сл./Fig. 6

Друг владетел по распаѓањето на Душановата империја, Вук Бранковиќ, во 1377 година го зазел Скопје од кралот Марко. Семејниот грб на Бранковиќ се наоѓа во илирските грбовници со блазон лав помеѓу два рога (сл. 8). Истиот мотив е пронајден и на печат на Вук Бранковиќ, којшто претставува најрано пронајден целосен грб, со штит, шлем и челенка (сл. 9). Штитот прикажува лав помеѓу два рога, мотив што се повторува на челенката (Иванишевић 2004, 227).

Сл./Fig. 7

На крајот на 14 век, дури и помали благородници имале грбови. Прстен од некрополата во Водоча прикажува целосен грб со штит, шлем и челенка (сл. 10). Штитот е со шаховница, а

*crowned Argent (*Fig. 4). This differs from the heraldry used on his coins.

On the tombstone of King Dushan's great duke and general, Nikola Stanjevic (1346-1371), the founder of the monastery of St Stephen in Konche near Radovish, there is a helmet with a cushion and feather (Fig. 5).

After the disintegration of Dushan's Empire, the majority of the territory of Macedonia was under the rule of Volkashin, who in 1365 was promoted to king. His son King Marko was his co-ruler until his father`s death in 1371 at the Battle of Maritsa. They came from the Mrnjavcevic family, whose coat of arms is present in the Illyrian armorials (Fig. 6). The crest is a girl holding a flag *per Pale Argent and Gules with an eagle counterchanged*. On coins which he minted and on a seal preserved on a charter from 1370 in Dubrovnik, there is a helmet with a crest with the head of a princess with a crown. Two branches emerge from the helmet, which may be part of a mantle (Fig. 7).

Another ruler after the disintegration of Dushan's Empire, was Vuk Brankovic, who in 1377 captured Skopje from King Marko. Brankovici's family coat of arms is found in the Illyrian armorials with a lion between two horns (Fig. 8). The same motif is found on a seal of Vuk Brankovic, which is earliest found with the entire coat of arms, with a shield, helmet and crest (Fig. 9). The shield depicts a lion between two horns, a motif repeated on the crest (Иванишевић 2004, 227).

At the end of the 14th century even lesser nobles also had coats of arms. A ring from the necropolis in Vodocha shows a whole coat of arms with a shield, helmet and crest (Fig. 10). The shield

членката веројатно е волк. Околу прстенот има текст „Почитувај го Божјиот роб Хлпен“, што можеби е поврзан со Радослав Хлапен, владетел на Бер и Воден, таткото на Јелена, сопругата на кралот Марко (Манева 2007, кат. бр. 40).

Наскоро под Отоманската Империја и нејзината исламска концепција за уметност, хералдиката во поширокиот регион згаснува. Некои од семејствата мигрирале во странство за да се здобијат со грбови, но веќе како дел од тоа општество.

Сл./Fig. 8

РЕАЛНА ХЕРАЛДИКА

Имагинарната хералдика од литературните и уметничките дела на европската култура, поврзана со Македонија, особено илирската хералдика, особено од делото на Жефарович, премина во вистинска хералдика. Блазонот црвено; златен лав е насликан на иконостасот на манастирот Свети Јован Рилски во пиринскиот дел на Македонија (денешна Бугарија). Манастирот бил изграден од Хреља Омучевиќ (наводен предок на Дон Педро Омучевиќ), кој ја изградил кулата во 1335 година и црквата во 1343 година. Црквата што стои денес е изградена 1834 – 1837 година, а насликана 1844 – 1846 година од разловечката и самоковската сликарска школа. На северниот дел од иконостасот се појавуваат четири грбови: српски, бугарски, босански и македонски. Македонскиот грб е во долниот ред, точно на порталот (сл. 11).

Сл./Fig. 9

Сл./Fig. 10

Истиот хералдички мотив се појавува и на македонското знаме на Разловечкото востание од 1876 година, создадено под водство на учителот од Разловци, Димитар Поп Георгиев-Беровски. На него се појавува црвен лав, без круна и со една опашка. Тој лав, заедно со натписот „МАКЕДОНІЯ“ во лак, е поставен на златен правоаголник,

Сл./Fig. 11

is checky and the crest probably is a wolf. Around the ring there is a text "Respect the slave of God Hlpen" which may be related to Radoslav Hlapen, ruler of Ber and Voden, the father of Jelena, the wife of King Marko (Манева 2007, cat no 40).

Soon afterwards, under the Ottoman Empire and its Islamic conception of art, heraldry in the area ceased to exist. Some of the families migrated abroad and acquired coats of arms, but already as part of that local society.

REAL HERALDRY

The imaginary heraldry of literary and works of art of the European culture connected to Macedonia, especially the Illyrian heraldry, Zhefarovic`s work in particular, turned into real heraldry. The blazon *Or a lion Gules* is painted on the iconostasis of the Monastery of St Ivan of Rila in the Pirin part of Macedonia (present day Bulgaria). The monastery was built by Hrelja Ohmuchevic (the claimed ancestor of Don Pedro Ohmuchevic), who built the tower in 1335 and the church in 1343. The church that stands today was built in 1834–1837, and was painted in 1844–1846 by the Razlovci and Samokov painting school. On the northern part of the iconostasis four coats of arms appear: Serbian, Bulgarian, Bosnian, and Macedonian. The Macedonian coat of arms is on the lower row, right on the portal (Fig. 11).

The same heraldic motive appears on the Macedonian flag of the Razlovci Uprising of 1876, created under the guidance of a teacher from Razlovci, Dimitar Pop Georgiev-Berovski. On it a red lion appears, uncrowned and with one tail. That lion, together with the inscription "МАКЕДОНІЯ" in an arc, is set on

поместен кон копјето (сл. 12). Изгледот на лавот доаѓа од стематографијата на Жефарович (меѓу оставината на Георгиев-Беровски има неколку обиди да се нацрта лавот од Стематографијата). Знамето се користело и во македонското (Кресненско) востание од 1878 година (Миљковиќ 2003, 23).

Сл./Fig. 12

Од 1912 година, предметниот дел на Македонија бил интегриран во Кралството Србија и се користел српскиот грб: црвено, сребрен двоглав орел со штитче, црвено, сребрен крст меѓу четири огнила (Круна 2006). Од 1918 година, Србија била инкорпорирана во Кралството на Србите, Хрватите и Словенците (подоцна наречено Југославија) и грбот се користел во Македонија – двоглав орел со сложен грб на градите. Штитчето е пресечен и полурасечен: (1) Србија – црвено, сребрен крст меѓу четири огнила; (2) Хрватска – шахирано црвено и сребрено; (3) Словенија – сино, златна ѕвезда, во основата сребрена полумесечина. (Јовановић 2010, 103).

Првото појавување на грб на градот Скопје, тогашен главен град на Вардарска Бановина, датира од 21 февруари 1928 година, најверојатно како предлог. Грбот прикажува штит со камен мост, под којшто тече река, како и пејзаж зад мостот со планини и реки. Зад планината, зад облаците, изгрева сонцето. Зад штитот има голема наметка со круна. Грбот на Кралството СХС исто така е даден нехералдички во составот. Сликата е црно-бела и на неа е потпишан и авторот: веројатно „сл. Ђ Сутулаћ“ (сл. 13).

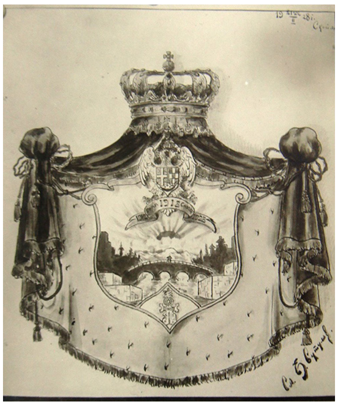

Сл./Fig. 13

Грбот на Град Скопје, заедно со грбот на Кралството Југославија се појавува врежан на корица на албум во приватната колекција на кралот Александар Караѓорѓевиќ (Ацовић 2008, 636). Штитот е шпански и крунисан со „круната на цар Душан“. Тоа е пејзажна композиција со тврдината и камениот мост и

a gold rectangle shifted toward the hoist (Fig. 12). The lion's appearance comes from Zhefarovic's *Stemmatographia* (among Georgiev -Berovski's personal effects were several attempts to draw the *Stemmatographia* lion). The flag was also used in the Macedonian (Kresna) Uprising of 1878 (Миљковиќ 2003, 23).

From 1912, the part of Macedonia in question was integrated into the Kingdom of Serbia, and the Serbian coat of arms was used: *Gules a double-headed eagle Argent* with inescutcheon, *Gules a cross between four furisons all Argent* (Круна 2006). From 1918, Serbia was incorporated into the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes (latter called Yugoslavia) and its arms were used in Macedonia: a double-headed eagle with marshalled coats of arms on its chest. The shield is partitioned per fess, dexter per pale: (1) Serbia- *Gules a cross between four furisons all Argent*, (2) Croatia – *Checky Gules and Argent*; (3) Slovenia – *Azure, a star Or and in base a crescent Argent.* (Јовановић 2010, 103).

The first appearance of a coat of arms of the city of Skopje, then the capital of the region Vardar Banovina, is dated 21 February, 1928, probably being a proposal. The coat of arms depicts a shield with a stone bridge, under which a river flows, as well as a landscape behind the bridge with mountains and rivers. Behind the mountain, behind the clouds, the sun rises. Behind the shield there is a large mantle with a crown. The coat of arms of the Kingdom of Serbs, Croats and Slovene is also given non-heraldically in the composition. The picture is black and white and the author's signature is present: probably "fig. Dj. Sutulac" (Fig. 13).

The Coat of Arms of the City of Skopje, together with the arms of the Kingdom of Yugoslavia appears embossed on a book cover in the private collection of King Alexander Karadjordjevic (Ацовић 2008, 636). The shield is in the

планина (сл. 14). Овој грб се користи на диплома од 1937 година на противпожарната организација Вардарска Бановина, каде што е прикажан големиот грб на Скопје – штитот е носен на градите на двоглавиот орел (сл. 15). Истиот грб се наоѓа и на низа документи. (сл. 16)

Сл./Fig. 14

За време на Втората светска војна, под бугарска администрација на 12 јули 1941 година, беше усвоен следниот грб: „Тврдина Кале, лав што вее црвено знаме, класје пченица и Шар планина, мост над реката Вардар; со мотото, „Блести и Благоденствува“ (Протокол 1941). Министерството за внатрешни работи и народното здравје дало дозвола на 6 октомври 1941 година за употреба на грбот, но црвеното знаме што го вее лавот морало да се замени со бугарската тробојка (Дирекция 1941). Сликата не е зачувана (Јоновски 2013).

Сл./Fig. 15

Сл./Fig. 16

Најстарата претстава за грбот на повоено Скопје е од туристичката карта од 1950-тите. Грбот на Скопје го има следнив блазон: расечен црвено и зелено, врз црвена основа сребрена тврдина, во основата сребрен мост со 5 лака (сл. 17).[2] Од 1969 година до денес, грбот на Скопје има ист состав од 1931 година, но на различен штит.

Сл./Fig. 17

ГРБ НА Н/С Р МАКЕДОНИЈА

Грбот на Народна Република Македонија беше усвоен како прва точка на дневниот ред на Втората вонредна седница на Народното собрание, одржана во Скопје на 26 јули 1946 година. Законот за грбот на Народна Република Македонија, во член 1, го опишува овој грб:

Грбот на Народна Република Македонија претставуе поле опкружено со житно класје испреплетено со плодови афион и тутуново лисје, кои се на дното поврзани со лента про-

Spanish style and it is crowned with “the crown of Tsar Dushan” It is a landscape composition of the stone bridge fortress and a mountain (Fig. 14). These arms are used on a 1937 diploma of the Vardar Banovina firefighting organisation, where it shows the large Arms of Skopje - the shield being borne on the breast of a double-headed eagle (Fig. 15). From the same period there is another emblazon (Fig.16).

During WWII, under the Bulgarian administration, on 12th July 1941, the following arms was adopted: “Kale Fortress, a lion flying a red flag, with wheat stalcs, and the Shar Mountains, Bridge over the river Vardar; for a motto, ‘Blesti and Blagodenstvuva’ (Shines and Lives Well)” (Протокол 1941). The Ministry of the Interior and National Health granted permission on 6th October 1941 for the use of the Arms, but the red flag which the lion was flying had to be replaced with the Bulgarian tricolor (Дирекция 1941). The image was not preserved (Jonovski 2013).

The oldest representation of the arms of post-war Skopje is from a 1950s tourist map. The Arms of Skopje have the following blazon: *per fess Azure and Vert, upon a base Gules a fortress Argent and in base a bridge Argent with five arches* (Fig. 17).[2] From 1969, till today, the arms of Skopje have the same composition of 1931 but on different shield.

COAT OF ARMS OF P/S R MACEDONIA

The Coat of Arms of the People’s Republic of Macedonia was adopted as the first item on the agenda of the Second Extraordinary Session of the National Assembly, held in Skopje on 26 July 1946. The Law on the Coat of Arms of the People’s Republic of Macedonia, in Article 1, describes this coat of arms:

The coat of arms of the People’s Republic of Macedonia is a field surrounded by wheat stalks intertwined with poppy fruits and tobacco

шарена со народни мотиви. На лентата е напишано „Н. Р. Македонийа“. Помеѓу врвови на класйето има звезда петокрака. Среде во полето се оиртуе планина во чието подножйе тече река. Зад планината изгрева солнце (Закон за грб 1946).

Тоа е чисто пејзажна композиција, со сонце што изгрева зад централниот елемент, планина, дизајнирана од Василије Поповиќ-Цицо (сл. 18).

Два дена подоцна, весникот Нова Македонија, орган на Народниот фронт на Македонија, којшто функционираше како официјален весник, го објави овој закон заедно со слика на грбот и објаснување:

Грбот на Народна Република Македонија е симбол на слободата и братството на Македонскиот народ и богатството на македонската земја. Житното класје, плодовите на афионот и листовите тутун го претставуваат богатството на Македонија и разновидноста на нејзината економија. Петокраката ѕвезда ја симболизира народноослободителната војна со којашто македонскиот народ ја доби слободата. Народниот мотив на лентата го изразува богатството и убавината на народниот бит. Во средината на полето се наоѓа планината Пирин, најголемата македонска планина којашто била центар на народноосободителните војни во минатото, а реката што тече е реката Вардар, најпознатата македонска река во Републиката. Пирин и Вардар истовремено го претставуваат единството на сите делови на Македонија и идеалот на нашиот народ за национално обединување. Сонцето го претставува слободниот и творечки живот во Македонија. (Народното 1946)

Грбот на Народна Република Македонија е симбол на слободата, братството и богатството на македонската земја. Ѕвездата петокрака е симбол на НОБ (како средство за стекнување слобода, а не симбол на комунистичката идеологија). Меѓу главните централни елементи, планината и реката ги претставуваат Пиринска и Вардарска Македонија. Двата елемента заедно го претставуваат „единството на сите делови

Сл./Fig. 18

leaves, which at the bottom are connected with a ribbon embroidered with folk motifs. On the ribbon is written “N. R. Macedonia.”[3] *At the top is a five-pointed star. In the middle of the field is a mountain; a river flows at its foot. Behind the mountain the sun rises* (Закон за грб 1946).

This was a purely landscape composition, with the sun rising behind the central element, a mountain, designed by Vasilije Popovic-Cico (Fig. 18).

Two days later the newspaper *Nova Makedonija*, the organ of the People’s Front of Macedonia functioning as an official journal, published this law together with an image of the coat of arms and an explanation:

The coat of arms of the People’s Republic of Macedonia is a symbol of freedom and brotherhood of the Macedonian people and the wealth of the Macedonian land. The wheat stalks, poppy fruits, and tobacco leaves represent the wealth of Macedonia and the diversity of its economy. The five-pointed star symbolises the national liberation war with which the Macedonian people won freedom. The national motif on the ribbon expresses the richness and beauty of the national essence. In the middle of the field is Mount Pirin, the largest in Macedonian and the centre of the People’s Liberation Wars in the past, and the river that flows is the river Vardar, the most famous Macedonian river in the Republic. Pirin and Vardar simultaneously represent the unity of all parts of Macedonia and the ideal of our people for national unification. The sun represents the free and creative life in Macedonia (Народното 1946).

The arms of the People’s Republic of Macedonia are a symbol of freedom, fraternity, and the wealth of the Macedonian land. The five-pointed star is a symbol of the National Liberation War (as a means of gaining freedom rather than a symbol of Communist ideology). Among the main internal elements, the mountain and the river represent the Pirin and Vardar parts of Macedonia. The two elements together represent the “unity of all parts of Macedonia and

на Македонија и идеалот на нашиот народ за национално обединување“. Идеалот за национално обединување, сè уште бил жив со идејата за Балканска федеративна република на Јосип Броз Тито и Георги Димитров со сојузот на Југославија и Бугарија, што ќе ги споеше Вардарска со Пиринска Македонија.

Сонцето ја симболизира слободата и креативноста. Тоа значеше дека сега народот може слободно да се декларира како Македонец во секој поглед. Симболиката целосно се совпаѓа со значењето на текстовите на двете химни – сонцето на слободата. Елементите колективно го симболизираат ослободувањето и обединувањето на материјално и духовно богатата Македонија преку НОБ. Малку изменета верзија на грбот се појави во првиот устав, усвоен на 31 декември 1946 година. Текстот на лентата е целосно испуштен (Устав 1946). Конечната верзија се користеше од 6 август 1947 година, со елипсовидно наместо кружно поле. Овој дизајн ќе се користи во следните 62 години (сл. 19).

Амблемот на Народна Република Македонија не е дизајниран според хералдички принципи и затоа не е хералдички грб, иако може да се анализира со употреба на хералдички концепти. Според официјалниот опис, амблемот е поле, опкружено со венец. Затоа, како штит на малиот грб може да се смета полето, додека сите елементи што не се целосно на овалниот штит може да се сметаат за надворешни орнаменти.

Венецот не е непознат во класичната хералдика, но заедно со црвената петокрака, демонстрира социјалистички дизајн.

Во подоцнежните верзии на грбот, односот и распределбата на елементите во полето се смени ја. Планината на грбот од 1946 година е на 1/4 од висината на полето; на грбот од 1947 година е на 5/8 од висината на полето (неговата површина се зголеми за 2/3). Сончевиот диск е малку намален во дијаметар, но е подигнат така што горниот раб се помести од 1/3 на 2/3 од висината на полето. Односот на дијаметарот на сонцето и полето е приближно 1:2.

Сл./Fig. 19

the ideal of our people for national unification.” The ideal of national unification, was still alive with the idea of a Balkan Federal Republic of Josip Broz Tito and Georgi Dimitrov with the union of Yugoslavia and Bulgaria, which would have merged Vardar with Pirin Macedonia.

The sun symbolizes freedom and creativity. It meant that now the people could freely declare themselves Macedonian in every respect. The symbolism coincides fully with the meaning of the texts of the two anthems—the sun of freedom. The elements collectively symbolize the liberation and unification of the material and spiritually rich Macedonia through the National Liberation War.

The slightly-altered arms, appeared in the first constitution adopted 31 December 1946. The ribbon’s text is omitted entirely (Устав 1946). The final version was used from 6 August 1947, with an elliptical instead of circular field. This design would be used for the next 62 years (Fig 19).

The emblem of the People’s Republic of Macedonia was not designed according to heraldic principles and therefore is not an heraldic coat of arms, although it may be analysed using heraldic concepts. According to the official description, the emblem is a field surrounded by a wreath. Therefore, as a lesser coat of arms, the field may be considered as a shield, while all elements that are not completely on the oval shield may be considered external ornaments.

A wreath - although not unknown in classical heraldry -put together with the red five-pointed star, demonstrates socialist design.

In later versions of the arms, the relationship and distribution of the elements in the field changed. The mountain on the 1946 arms is 1/4 of the height of the field, on the 1947 arms it is 5/8 of the height of the field (its *area* increased by 2/3). The solar disk is reduced slightly in diameter, but raised so that its upper edge moved from 1/3 to 2/3 of the height of the field. The ratio of the diameter of the sun and the field is approximately 1:2.

Ниту Уставот, ниту некој друг Закон не дадоа спецификации за грбот на Македонија, што резултираше со многу варијанти коишто се разликуваат главно по големината на петокраката, што често се појавуваат кога грбовите се печатат, везат или стилизираат на други материјали. Секоја институција имаше своја верзија на графичкиот дизајн.

ОПШТИНСКА ХЕРАЛДИКА

Социјалистичка Република Македонија имала неколку територијални поделби по Втората светска војна. Потоа, во 1965 година, областите биле укинати и бил воведен административен систем на едно ниво со 32 општини (со главен град Скопје, како посебна административна единица со 5 општини). Територијалните поделби беа регулирани со Уставниот закон, во којшто не се споменуваат грбови ниту знамиња на општините, така што воопшто нема регулатива, а некои општини користеа социјалистички „грбови“.

Влијанието на „социјалистичката хералдика“ беше силно, со пејзажот како најраспространет концепт на општински „грб“ во СР Македонија. Основната хералдичка идеја за употреба на општи симболи, како што се користат во хералдичката традиција, за да се претставаат специфични атрибути и квалитети е прилично нова идеја и едвај стигнува до вистинското место. Наместо тоа, дизајнот на грбот е повеќе „стави сè што можеш на штит“ со специфични реални елементи на индустриски и земјоделски објекти со близу фотографска претстава.

Сл./Fig. 20

Сл./Fig. 21

Според Милош Константинов, во 1972 година само седум општини одговориле позитивно на прашањето дали користат грб: Скопје, Битола (сл. 20), Куманово, Крушево, Охрид, Струга и Радовиш (сл. 21). Сите грбови беа дизајнирани во социјалистички стил. Пет општини одговориле негативно, а останатите не се потрудиле да одговорат (Константинов 1972). Две други, Тетово и Струмица (сл. 22), исто така,

Neither the Constitution nor any other Law provided specifications for the arms of Macedonia, resulting in many variants—differing mostly in the size of the five-pointed star—which often surface when the arms are printed, embroidered, or stylised on other materials. Each institution had its own version of the graphic design.

MUNICIPAL HERALDRY

The Socialist Republic of Macedonia had several territorial divisions after the Second World War. Then in 1965 districts were abolished and a single-level administrative system with 32 municipalities was introduced (with the capital city, Skopje, as a separate administrative unit with five municipalities). The territorial divisions were governed by the Constitutional Law, which made no mention of arms or flags of the municipalities, so there was no regulation at all, and some municipalities used Socialist "coats of arms".

The influence of "socialist heraldry" was strong, with the landscape as the most prevalent concept of Municipal "Coat of Arms" in the Republic of Macedonia. The core heraldic idea of the use of general symbols, as used in the heraldic tradition, to represent specific attributes and qualities is rather new and has hardly arrived at its proper place. Rather, the design of arms is more "all you can put on a shield" with specific real elements of industrial and farming objects and near-to photographic presentation.

According to Milosh Konstantinov, in 1972 only seven municipalities responded positively when asked if they used a coat of arms: Skopje, Bitola (Fig. 20), Kumanovo, Krushevo, Ohrid, Struga, and Radovish (Fig. 21). All coats of arms were designed in the socialist style. Five Municipalities answered negatively, and the rest did not bother to answer (Константинов 1972). Two other, Tetovo and

користеле грбови од 60-тите години.

ХЕРАЛДИКАТА КАКО НАУКА И УМЕТНОСТ

Развојот на интересот и проучувањето на грбовите и хералдиката може да се подели на 4 нивоа: препознавање, колекционирање, проучување и развиена фаза (Јоновски 2019б, 106). Првата фаза – препознавање, е препознавање на постоењето хералдички амблеми и хералдички композиции, често применети на разни предмети. Често во оваа фаза не е можно да се направи разлика дали амблемот е навистина хералдички или само сличен.

Втората фаза – колекционерство е „собирање слики“ со грбови каде што се познати само основните информации за грбот, односно неговиот носител. Третата фаза е проучување, проучување на односите и околностите за добивање, прикажување, наследување на грбот и можни промени, како и вклучените страни.

Четвртата, развиена фаза – проучување на правила и принципи, за составот, соодносот на фигури итн., но и блазонирање, синтакса и терминологија што се користат во техничкиот опис на грбовите. Важен дел од оваа фаза е и практичниот и проблемскиот пристап. Практичниот пристап е креирањето грбови, и проблемскиот – што може и што не може да се користи/направи или што е подобро да се направи при креирање грбови.

ХРИСТОФОР ЖЕФАРОВИЧ

Првиот што се занимаваше со хералдика во Македонија и пошироко во оваа област беше Христофор Жефарович, македонски сликар, иконописец, бакрорезец, роден во Дојран. Учел во Солун, а потоа заминал за Карловачката епархија. Најголемата слава кај Јужните Словени му ја донесе неговата гравирачка и издавачка работа и првата српска печатница во Војводина, денешна Србија. Умрел во 1753 година во Москва. Во 1741 година го објавил словенскиот превод на Стематографијата на Павле Ритер Витезовиќ, којшто бил објавен во 1701 година на латински. Преводот на Жефарович бил објавен на

Сл./Fig. 22

Strumica (Fig. 22) also used arms from the 1960s.

HERALDRY AS SCIENCE AND ART

The development of interest in and study of coats of arms and heraldry can be divided into four levels: recognition, collectibles, study and the developed phase (Јоновски, 2019b, 106). The first stage - recognition – the recognition of the existence of heraldic emblems and heraldic compositions, often applied to various objects. Often at this stage it is not possible to distinguish whether the emblem is really heraldic or just similar.

The second stage - collecting - is “collecting images” with coats of arms where only basic information about the coat of arms is known, i.e. its bearer. The third stage is a study - a study of the relationships and circumstances of obtaining, displaying, inheriting the coat of arms and possible changes, as well as the parties involved.

The fourth, the developed phase – includes the study of rules and principles, for composition, ratio of figures, etc., but also blazoning (the syntax and terminology used in the technical description of coats of arms). Important parts of this phase are both the practical and the problematic approaches. The practical approach in creating coats of arms, and the problematic one - what can and what cannot be used/done or what is better to do when creating coats of arms.

HRISTOFOR ZHEFAROVIC

The first to deal with heraldry in Macedonia and beyond was Hristofor Zhefarovic, a Macedonian painter, icon painter, copper engraver, born in Dojran. He studied in Thessaloniki and then left for the Karlovac diocese. He achieved his greatest fame among the South Slavs through his engraving and publishing work, and the first Serbian printing shop in Vojvodina in present day Serbia. He died in 1753 in Moscow. In 1741 he published the Slavic translation of the Stemmatographia of Pavle Riter Vitezovic, published in 1701 in Latin. Zhefarovic’s translation was published on 21 October 1741 in Vienna, on the day Arsenie

21.10.1741 година во Виена, на денот кога Арсение бил потврден за патријарх, кому му била посветена Стематографија (сл. 23) (Жефарович 1741). Жефарович додал неколку страници во преводот на оригиналната книга: 8 гравури со по два и 8 гравури со по еден светец или владетел, како и портрет на патријархот Арсение и грб, создаден за патријархот. Грбовите се претставени со хералдичка шрафура за означување на боите. Виенскиот мајстор Месмер работел на Стематматографија, режејќи ги цртежите на Жефарович во бакар. Цртежите се премногу слични на оние од Стематографијата на Витезовиќ. Прво е даден грбот на Патријархот, па грбот на Илирија, на (српското) царство на династијата Немањиќ, а потоа по азбучен ред дадени се 56 грба. Во вториот дел од „Стематографија“ се дава објаснување за секој грб. За разлика од „Стематматографија“ на Витезовиќ, којашто била напишана на латински, онаа на Жефарович е напишана на словенски јазик и била достапна за сите, без разлика дали се писмени или не, бидејќи тоа е албум со грбови, владетели и светци (Матковски 1970, 125).

Освен преводот на Стематографија, што ќе стане првиот илустриран прирачник во хералдиката, не се познати други хералдички текстови од Жефарович, што го става во првата фаза на познавање на хералдиката, само препознавање и пренесување слики со грбот.

ЈОРДАН ХАЏИ КОНСТАНТИНОВ-ЏИНОТ

Јордан Хаџи Константинов-Џинот (1821 – 1882), „хералдиката, како предмет, ја вклучи во наставната програма за учениците од трето одделение („Первите (най-големите) дѣца“) од образовниот процес што го изведуваше во училиштето во Велес и Скопје, веројатно и во Прилеп“, според Шоптрајанов (Шоптрајанов 1999, 62). Џинот бил голем следбеник на големиот хрватски преродбеник Људевит Гај (1809 – 1872), од кого веројатно ја наследил љубовта кон херал-

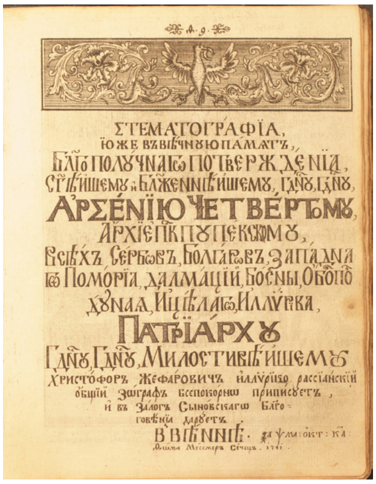
СТЕМАТОГРАФІА,
ЮЖЕ ВЪ ВѢЧНУЮ ПАМЯТЪ,
БЛАГОПОЛУЧНАГО ПОТВЕРЖДЕНІЯ,
СВЯТѢЙШЕМУ И БЛАЖЕННѢЙШЕМУ, ГДНУ, ГДНУ,
АРСЕНІЮ ЧЕТВЕРТОМУ,
АРХІЕПИСКОПУ ПЕКСКОМУ,
ВСѢХЪ СЕРБОВЪ, БОЛГАРОВЪ, ЗАПАДНАГО ПОМОРІЯ, ДАЛМАЦІИ, БОСНЫ, ОБОПОЛУДУНАЯ, И ЦѢЛАГО ИЛЛУРИКА,
ПАТРІАРХУ
ГДНУ, ГДНУ, МИЛОСТИВѢЙШЕМУ
ХРИСТОФОРЪ ЖЕФАРОВИЧЪ ИЛЛУРІЙСКО РАССІАНСКІЙ ОБЩІЙ ЗОГРАФЪ ВСЕПОКОРНО ПРИПИСУЕТЪ, И ВЪ ЗАЛОГЪ СЫНОВСКАГО БЛАГОГОВѢНІЯ ДАРУЕТЪ.
ВЪ ВІЕННИ.
Ѳома Мессмеръ Сѣчецъ. 1741.

Сл./Fig. 23

was confirmed as a patriarch and to whom Stemmatographia was dedicated (Fig. 23) (Жефаровиќ 1741). Zhefarovic added several pages to the translation of the original book: eight engravings with two and eight engravings with one saint or ruler, as well as a portrait of Patriarch Arsenie and the Coat of Arms created for the Patriarch. The coats of arms are represented by heraldic hatching to indicate the colors. The Viennese master Mesmer also worked on the Stemmatographia, engraving Zhefarovic's drawings on copper. The drawings are very similar to those in Vitezovic Stemmatographia. First is given the coat of arms of the Patriarch, the coat of arms of Illyria, that of the (Serbian) Nemanjic dynasty's kingdom, and then, in alphabetical order, 56 coats of arms. In the second part of the Stemmatographia, an explanation is given for each coat of arms. Unlike Vitezovic's Stemmatographia, which was written in Latin, Zhefarovic's is written in Slavic and was available to everyone whether they were literate or not, as it was an album of pictures of coats of arms, rulers and saints (Матковски 1970, 125).

Apart from the translation of the Stemma tographia, which will become the first illustrated manual in heraldry, no other heraldic texts by Zhefarovic are known, which puts him in the first phase of knowledge of heraldry, only recognising and transmitting images of coats of arms.

JORDAN HADZI KONSTANTINOV-DZINOT

Jordan Hadzi Konstantinov-Dzinot (1821-1882), "heraldry, as a subject, was included in the curriculum for third grade students ("The first (oldest) children") from the educational process he performed at the school in Veles and Skopje, probably in Prilep as well" according to Shoptrajanov (Шоптрајанов 1999, 62). Dzinot was a great follower of the great Croatian revivalist Ljudevit Gaj (1809-1872), from whom he probably inherited his love of heraldry. No

диката. Не се познати хералдички дела на Џинот. Единствената наставна алатка достапна за Џинот, најверојатно била Стематографија на Жефарович.

ДИЈАСПОРА

Други значајни личности од овој период, кои се од Македонија, но живееле и работеле во Бугарија се Георги Баласчев и Стефан Баџов.

Георги (Ѓорѓи) Баласчев (1869, Охрид – 1936, Софија) бил историчар и публицист. Дипломирал на Солунската егзархиска гимназија и заминал во Софија каде што студирал историја, а потоа во Виена каде што дипломирал славистика. Бил наставник во првата Софиска машка гимназија и работел во Националниот историски музеј во Софија. Тој бил познаник на Крсте Пертков Мисирков, основачот на модерниот македонски јазик, од заедничките престои во Белград (1889) и во Софија (1890), и бил дел од Младата македонска книжевна дружина, и на нивниот весник „Лоза", каде објавувал под псевдонимот Езерски. Тој напишал статија за бугарскиот државен грб во списанието „Минало", во 1909 година (Баласчев 1909, 175).

Стефан Баџов (1881, Крушево – 1953, Софија). Во 1906 година завршил студии за декорација и фрескоживопис во Прага, а потоа заминал за Бугарија, каде што во 1908 година станал професор на Националната академија за уметности во Софија, предавајќи декорација. Тој дизајнирал медали, дипломи, банкноти, акции, амблеми, поштенски марки и многу повеќе. Тој е автор на грбот на Кралството Бугарија во 1927 година. Неговите други дела во хералдиката не се познати.

АЛЕКСАНДАР СОЛОВЈЕВ

Александар Василиевич Соловиев (1890, Калиш кај Гродно, Руска Империја, сега Полска – 1971, Женева) бил руски историчар, специјализиран за средновековна историја и средновековна хералдика. Се школувал во Варшава, тогаш во рамките на Руската Империја, каде што дипломирал на Правниот факултет во 1912 година, а потоа и на Историско-филолошкиот факултет. Потоа, во 1917 година побегнал од Русија и во 1920 година дошол во Белград, каде што работел како асистент на Правниот факултет. По Втората светска војна не бил прифатен од комунистичките

heraldic works of Dzinot are known. The only teaching tool available to Dzinot was presumably Zhefarovic's Stemmatographia.

DIASPORA

Other important figures from this period, who are from Macedonia but lived and worked in Bulgaria, are Georgi Balaschev and Stefan Badzov.

Georgi (Gjorgji) Balaschev (1869 Ohrid - 1936 Sofia) was an historian and publicist. He graduated from the Thessaloniki Exarchate Gymnasium and went to Sofia where he studied history, then to Vienna where he graduated in Slavic studies. He was a teacher at the first Sofia Boys' High School and worked at the National History Museum in Sofia. He was an acquaintance of Krste Pertkov Misirkov, the founder of modern Macedonian language, from their joint residence in Belgrade (1889) and in Sofia (1890), and was part of the Young Macedonian Literary Society, and of their newspaper "Loza" where he published under the pseudonym Ezerski. He wrote an article about the Bulgarian state coat of arms in the magazine "Minalo" in 1909 (Баласчев 1909, 175).

Stefan Badzov (1881 Krushevo - 1953 Sofia). In 1906 he finished study of decoration and fresco painting in Prague, then left for Bulgaria where in 1908 he became a professor at the National Academy of Arts in Sofia, where he taught decoration. He designed medals, diplomas, banknotes, stocks, emblems, stamps and more. He is the author of the coat of arms of the Kingdom of Bulgaria in 1927. His other works in heraldry are not known.

ALEKSANDAR SOLOVJEV

Aleksandar Vasilievich Solovyev (1890 Kalisz near Grodno, Russian Empire, now Poland - 1971 Geneva) was a Russian historian specialising in medieval history and medieval heraldry. He was educated in Warsaw, then within the Russian Empire, where he graduated from the Faculty of Law in 1912, and then the Faculty of History and Philology. Then in 1917 he fled Russia and in 1920 came to Belgrade where he worked as an assistant at the Faculty of Law. After World War II he was not accepted by the communist authorities and in 1951 fled

власти, и во 1951 година побегнал во Женева, каде што работел како професор по славистика. Ја проучувал илирска хералдика и објавил многу статии, од коишто најважни се: „Потеклото на Илирската хералдика и семејството Охмучевиќ“, „Придонеси за босанската и илирската хералдика“ и „Историја на српскиот грб“, објавена во Мелбурн во 1958 година. Член на Меѓународната академија за хералдика од 1967. Почина во Женева во 1971 година („Александар Соловјев“).

Неговата поврзаност со Македонија е неговата статија „Знамето на Стефан Душан над Скопје 1339 година“, објавена во Списанието на Скопското научно друштво во 1936 година, што го прави првиот хералдички напис објавен во она што ќе стане Н/СР Македонија. (Соловјев 1936, 345)

ГЕОРГИ ШОПТРАЈАНОВ

Првкој повеќе се занимава со хералдика е Георги Шоптрајанов, роден во Велес на 2 февруари 1907 година, македонски филолог, универзитетски професор и културно-просветна личност, првиот македонски доктор по лингвистика и литература. Основно образование и гимназија завршил во родниот град. Како студент на Филозофскиот факултет во Скопје (1926 – 1930), на 4 септември 1927 година бил избран за асистент и со тоа станал првиот Македонец со универзитетска титула. Шоптрајанов специјализирал во Женева, Париз и Дижон, Бургундија, каде што се заинтересирал за хералдика додека работел на својата докторска дисертација, што ја одбранил во 1935 година. Во 1937 година бил прифатен како дописен член на Société Française d’Héraldique et de Sigillographie (Француско друштво за хералдика и сигилографија) од Париз. По ослободувањето, бил прв директор на Националната библиотека во Скопје до 1946 година, а потоа бил еден од првите професори на Филолошкиот факултет во Скопје. Починал во Скопје во 2001 година (Младеновски 2009, 1859).

Освен книгата со наслов „Хералдика, сигилографија и истражување“ (сл. 24), објавена во

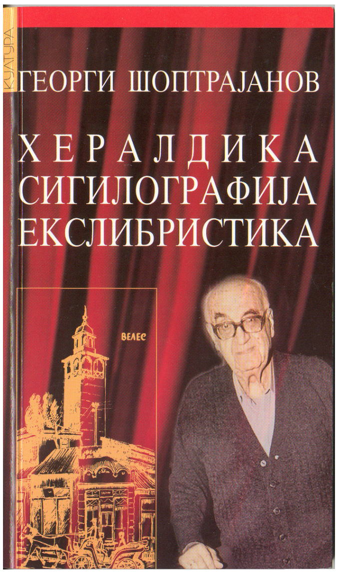

Сл./Fig. 24

to Geneva where he worked as professor of Slavic studies. He studied Illyrian heraldry and published many articles, the most important of which are *The Origin of Illyrian Heraldry and the Ohmucevic Family*, *Contributions to Bosnian and Illyrian Heraldry*, and *History of the Serbian Coat of Arms*, published in Melbourne in 1958. He became a member of the International Academy of Heraldry in 1967. He died in Geneva in 1971 („Александар Соловјев“).

His connection to Macedonia is his article “The Flag of Stefan Dushan above Skopje in the year 1339” Published in the Journal of Skopje Scientific Society in 1936, making it the first heraldic article published in what will become P/S R Macedonia. (Соловјев 1936, 345)

GEORGI SHOPTRAJANOV

The first to deal more with heraldry is Georgi Shoptrajanov, born in Veles on 2 February 1907, a Macedonian philologist, university professor and cultural and educational figure, the first Macedonian doctor of linguistics and literature. He completed his primary education and high school in his home town. As a student at the Faculty of Philosophy in Skopje (1926-1930), on 4 September 1927, he was elected an Assistant, so becoming the first Macedonian with a university title. Shoptrajanov, specialising in Geneva, Paris and Dijon, Burgundy where he became interested in heraldry while working on his doctoral dissertation, which he defended in 1935. In 1937 he was accepted as a corresponding member of the Société Française d’Héraldique et de Sigillographie (French Society of Heraldry and Sigilography) from Paris. After the Liberation he became the first director of the National Library in Skopje until 1946, and was one of the first professors at the Faculty of Philology in Skopje. He died in Skopje in 2001 (Младеновски 2009, 1859).

Apart from his book “Heraldry, Sigilography and Exploration”, published in 1999 (Fig. 24), in

1999 година (сл. 23), во којашто и покрај насловот, тој малку се занимава со хералдика, не се познати други негови дела, посветени на оваа област.

ХЕРАЛДИКА ВО СР МАКЕДОНИЈА

СТЈЕПАН АНТОЉАК

Стјепан Антољак, роден во Добој на 29 август 1909 година – историчар, универзитетски професор, член на Македонската академија на науките и уметностите, се занимавал со хералдика на посериозно ниво. Дипломирал историја (1933) и докторирал (1935) на Филозофскиот факултет во Загреб. Бил директор на Државниот архив во Задар (1946 – 1952), работел како научен соработник во Државниот архив во Риека (1953 – 1956), професор на Филозофскиот факултет во Скопје (1956 – 1969, 1969 – 1975 хонорарно) и во Приштина (1963 – 1969). Бил раководител на Одделот за античка и средновековна историја на Институтот за национална историја (ИНИ) во Скопје (1967 – 1971) и член на Македонската академија на науките и уметностите (од 1979 година). Починал во Загреб, на 14.5.1997 година (Коробар 2009, 71).

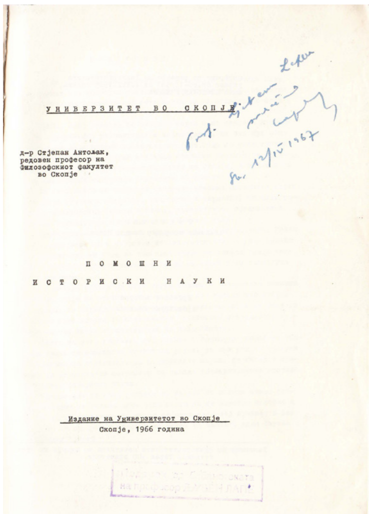
УНИВЕРЗИТЕТ ВО СКОПЈЕ

д-р Стјепан Антољак,
редовен професор на
Филозофскиот факултет
во Скопје

ПОМОШНИ
ИСТОРИСКИ НАУКИ

Издание на Универзитетот во Скопје
Скопје, 1966 година

Сл./Fig. 25

Стјепан Антољак предавал помошни историски науки и објавил книга со ист наслов на Универзитетот во Скопје (сл. 25), од 1966 година, којашто вклучува дел за хералдика. Антољак дава првичен преглед на хералдиката со наведување извори, накратко обрнувајќи внимание на грбовите на републиките во СФРЈ. Тој е првиот кој ги спомна македонскиот грб и неговите две изданија како црвено, златен лав и обратно. Тој беше првиот што даде дефиниција за хералдика во Македонија: „Хералдиката е помошна историска наука што се занимава со проучување на потеклото и развојот на грбовите според утврдените правила и го одредува начинот на уметничкото и описното претставување на грб“. (Антољак 1966, 268)

За Стјепан Антољак: „Грбот е трајна ознака

which, despite the title, he deals little with heraldry, no other works by him dedicated to this field are known.

HERALDRY IN SR MACEDONIA

STJEPAN ANTOLJAK

Stjepan Antoljak, born in Doboj on 29 August 1909 - an historian, university professor, member of the Macedonian Academy of Sciences and Arts, dealt with heraldry on a more serious level. He graduated in history (1933) and received his doctorate (1935) at the Faculty of Philosophy in Zagreb. He was the director of the State Archives in Zadar (1946–1952), worked as a research associate at the State Archives in Rijeka (1953–1956), was professor at the Faculty of Philosophy in Skopje (1956–1969, 1969–1975 part-time), and in Prishtina (1963–1969). He was the head of the Department for Ancient and Medieval History of Institute of National History (INI) in Skopje (1967–1971) and became a Member of the Macedonian Academy of Sciences and Arts in 1979. He died in Zagreb on 14 May 1997 (Коробар 2009, 71).

Stjepan Antoljak taught auxiliary historical sciences (publishing a book titled Auxiliary Historical Sciences) at the University of Skopje from 1966, which includes a section on heraldry (Fig. 25). Antoljak gives an initial overview of heraldry by listing sources, briefly paying attention to the coats of arms of the republics in SFRY. He is the first to mention the Macedonian coat of arms and its two editions as a *Or a lion Gules* and vice versa. He was the first who gave a definition of heraldry in Macedonia: "Heraldry is an auxiliary historical science that deals with the study of the origin and development of coats of arms according to the established rules and determines the manner of artistic and descriptive representation of the coat of arms." (Антољак 1966, 268)

For Stjepan Antoljak: "The coat of arms is a permanent designation of individuals,

на поединци, корпорации, политички и црковни институции и организации, изразена преку уметност, според утврдени и одредени правила“. (Антољак 1980, 177)

АЛЕКСАНДАР МАТКОВСКИ

Александар Матковски бил историчар ориенталист, роден во Крушево на 30.5.1922 година. Бил член на Комунистичката партија на Југославија и учесник во НОВ. По Ослободувањето, дипломирал на Педагошките училишта во Скопје и Белград и на Филозофскиот факултет (група историја) во Скопје во 1951. Во 1957 година, докторирал на Филозофскиот факултет во Загреб и станал првиот македонски доктор по историски науки. Дипломирал и на Филолошкиот факултет во Белград – Група за ориентална филологија во 1961 година, станувајќи првиот ориенталист во СР Македонија. Додека студирал, бил вработен како наставник и професор во неколку основни и средни училишта (до крајот на 1954 година), а потоа ја започнал својата научна кариера на Институтот за национална историја до неговото пензионирање во 1987 година. Тој бил избран за соодветен член на Македонската академија на науките и уметностите во 1986 година, и полноправен член во 1991 година. Тој поминал многу години студирајќи во Каиро, Багдад и Истанбул. Покрај османлискиот период, се занимавал и со други теми од македонското минато, како и со историјата на Евреите во Македонија, Македонија во делата на странските патописци и други. Починал на 15.4.1992 година (Младеновски 2009б, 928).

Матковски е првиот кој посериозно се занимава со хералдика. Тој се заинтересирал за хералдиката кога, според неговата сопруга, дознал дека во манастир во близина на Фојница во Босна, постои грбовник во којшто, покрај другите грбови, се наоѓа и грбот на Македонија (Матковска 2001). Некаде околу 1964 година, тој го посетил манастирот во Фојница, каде што го фотографирал овој грб (АЕ 53/1-5). Во 1968 година, тој започнал да пишува написи на оваа тема, што ги објавува во разни списанија. Во неговата оставина на Македонската академија на науките и уметностите, Фондот Александар Матковски, зачувани се ракописи од неговите

corporations, political and ecclesiastical institutions and organisations, expressed by means of art, according to established and certain rules.” (Антољак 1980, 177)

ALEKSANDAR MATKOVSKI

Aleksandar Matkovski was an orientalist historian, born in Krushevo on 5 May 1922. He was a member of the Communist Party of Yugoslavia and a participant in the National Liberation War. After the Liberation he graduated from the Pedagogical Schools in Skopje and Belgrade and the Faculty of Philosophy (history group) in Skopje in 1951. In 1957, he received his doctorate at the Faculty of Philosophy in Zagreb and became the first Macedonian doctor of historical sciences. He also graduated from the Faculty of Philology in Belgrade - Oriental Philology Group in 1961, becoming the first Orientalist in SR Macedonia. While studying, he was employed as a teacher and professor in several primary and secondary schools (until the end of 1954), and then began his scientific career at the Institute of National History until his retirement in 1987. He was elected a corresponding member of the Macedonian Academy of Sciences and Arts in 1986, and a full member in 1991. He spent many years studying in Cairo, Baghdad and Istanbul. In addition to the Ottoman period, he dealt with other topics from the Macedonian past, as well as the history of the Jews in Macedonia, Macedonia in the works of foreign travel writers and others. He died on 15 April 1992 (Младеновски 2009b, 928).

Matkovski is the first to deal more seriously with heraldry. He became interested in heraldry when, according his wife, he found out that in a monastery near Fojnica in Bosnia there is a Roll of arms in which, besides the other coats of arms, there is the coat of arms of Macedonia, (Матковска 2001). Sometime around 1964 he visited the Fojnica Monastery, where he photographed this coat of arms (АЕ 53/1-5). In 1968 he started writing articles on this topic which he published in various magazines. In his legacy at the Macedonian Academy of Sciences and Arts, the Foundus Aleksandar Matkovski, there are preserved manuscripts of his articles,

написи, копии од написи што ги користел, преписки, како и библиографски материјали што ги користел или се обидел да ги најде.[3]

Така, во фондот има 78 нумерирани фиши со податоци за библиографски единици, како и нивен инвентарен број во Националната и универзитетска библиотека во Скопје или во библиотеката на ИНИ, доколку се достапни во овие библиотеки, односно е наведено дека ги нема (21) (АЕ 64/1-159). Библиографските единици се земени од други написи и книги, за коишто Матковски сметал дека ќе му помогнат.[4]

Тоа се претежно стари дела, 3 од 16 век, 2 од 17 век, едно од 18 век и 16 од 19 век. Од 20 век наваму, 18 се од пред Првата светска војна, 18 од меѓувоениот период и само 2 од Втората светска војна. Најновата библиографска единица е книгата на Александар Соловјев, Историја на српскиот грб, објавена во Мелбурн во 1958 година, во којашто пишува дека треба да се позајми од библиотеката во Белград. Од ова е јасно дека неговите ставови биле под силно влијание на литературата, објавена пред Втората светска војна, пред сѐ од делата на Александар Соловјев.

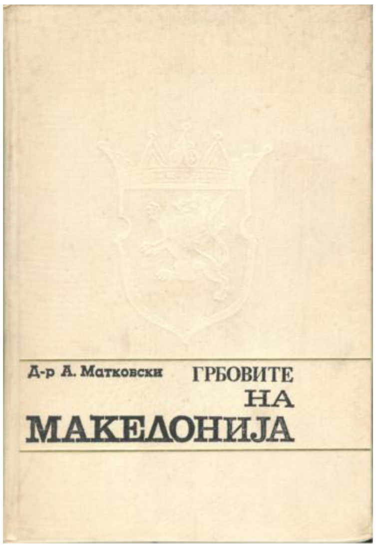

Сл./Fig. 26

Од преписката со колегите, најстарото зачувано писмо во Фондот е од 1966 година, испратено од Софија, Бугарија. На него пишува „испраќачот е нечитлив“ (АЕ 63/I-III). Но, Стојан Антонов го препознал потписот – Тодор Герасимов (1903 – 1974), професор по нумизматика на Софискиот универзитет. Во него, Герасимов му препорачувал на Матковски референтни дела за грбовите на балканските земји: статијата на Баласчев и делата на Соловјев. Ова поблиску го одредува времето кога се појавува интересот на Матковски за хералдиката, поточно историјата на македонскиот грб, како и неговиот каталог. Почнувајќи некаде во 1968 година, Матковски напишал неколку написи и писма во медиумите, од коишто неколку се зачувани во неговото наследство од Македонската академија на науките и уметностите.

Постојат две статии што не се датирани. Пр-

copies of articles he used, correspondence, as well as bibliographic materials that he used or tried to find.[4]

Thus, in the fundus there are 78 numbered sheets with data for bibliographic units, as well as their signature in the National and University Library in Skopje or in the library of INI if it is available in these libraries, i.e. it is indicated is not part of the Library (21) (AE 64/1-159). The bibliographic units are taken from other articles and books, which Matkovski thought would help him. [5]

Those are mostly old works, three from the 16th century, two from the 17th century, one from the 18th century and 16 from the 19th century. From the 20th century onwards, 18 are from before the First World War, 18 from the interwar period and only two from after the Second World War. Some do not have a date. The latest bibliographic unit is Aleksandar Solovjev's book, *History of the Serbian Coat of Arms*, published in Melbourne in 1958, which says it should be borrowed from the Belgrade library. It is clear from this that his views were strongly influenced by the literature published before the Second World War, primarily by the works of Aleksandar Solovjev.

From correspondence with colleagues, it appears that the oldest preserved letter in the fundus is from 1966, sent from Sofia, Bulgaria. It says "the sender is illegible" (AE 63/I-III). But Stoyan Antonov recognizes the signature - Todor Gerasimov (1903-1974), professor of numismatics at Sofia University. In it, Gerasimov recommends reference works on the coats of arms of the Balkan countries to Matkovski: the article by Balaschev and the works of Solovjev. This determines more closely the time when Matkovski's interest in heraldry appears, or more precisely the history of the Macedonian coat of arms, as well as its cataloguing. Starting

вата веројатно е од раната фаза на истражување на ова прашање, со наслов: „Најстарите македонски грбови“, напис за македонскиот грб во грбот на Кореник – Неориќ, непознат датум (АЕ 52/1-9). Втората е од подоцнежен период, „Македонски грбови во минатото“ – популарен текст, без фусноти, кој на 12 страници прави попис на дотогашните грбови, пронајдени во Македонија, непознат датум (АЕ 46/ II/1-12).

Во текот на 1968 година, тој работел на книгата со работен наслов „Стариот грб на Македонија и другите македонски грбови (придонес кон македонската хералдика)“ (АЕ 45/1-377). Текстот е напишан со молив на хартија, честопати во различен формат. Имено, текстот е напишан на задната страна од разни документи како што се: извештаи, покани, обрасци итн., но и на хартија за завиткување, дури и на салфетки. Често, делови од страниците се отсечени што веројатно испаднале од текстот.

Книгата потоа е напишана на латинична машина за пишување, од којашто биле направени пробни отпечатоци и му биле дадени на авторот да ги поправи, со означени места за слики. Фондот Матковски, исто така има неколку комплети клишеа од цинк, потребни за печатење во боја на грбовите. Целиот процес траел 2 години, а книгата била објавена во 1970 година, којашто главно зборува за присуството на лавот во илирските грбови. Книгата има скромен дел од теоретската хералдика и соодветна терминологија, што веројатно се должи на фактот дека македонската хералдичка мисла е во зачеток и отсуство на позначајно објаснување за симболиката на лавот.

Најплодна со писма и написи беше 1969 година, кога Матковски најмногу се занимавал со пишување на својата книга. „Македонски грб од 1340 година не постои“ – писмена реакција на написот, објавен во весникот (Журнал) на 11.10.1969 година (денот на почетокот на борбата против фашизмот во 1941 година). Според Матковски, автор на оваа статија е Славко Димовски, како и на други написи во дневниот весник Нова Македонија и списанието Македонија за Матица на иселениците. Во писмото, Матковски споменува дека тој лично, а не Димовски, бил првиот кој го видел и го претставил

sometime in 1968, Matkovski wrote several articles and letters in the media, several of which are preserved in his legacy from the Macedonian Academy of Sciences and Arts.

There are two articles that are not dated. The first is probably from the early stage of research on this issue. They are: "*The oldest Macedonian coats of arms*" an article about the Macedonian coat of arms in the coat of arms of Korenic - Neoric, unknown date (AE 52/1-9). The second is from a later period - "*Macedonian coats of arms in the past*" - a popular text, without footnotes which, in 12 pages, makes an inventory of the coats of arms found in Macedonia until then, an unknown date (AE 46/II/1-12).

During 1968, he worked on the book with the working title "*The old coat of arms of Macedonia and other Macedonian coats of arms (Contribution to the Macedonian heraldry)"* (AE 45/1-377). The text is written in pencil on paper, often in a different format. Namely, the text is written on the back of various documents such as reports, invitations, forms, etc., but also on wrapping paper, even on napkins. Often parts of the leaves are cut off that have probably fallen out of the text.

The book is then written on a Latin typewriter, from which proof prints were made and given to the author to correct, with marked places for pictures. The Matkovski fundus also has several sets of zinc clichés needed for printing the coats of arms in colour. The whole process took two years, and the book was published in 1970, which mainly talks about the presence of the lion in the Illyrian coats of arms. The book has a modest part of the theoretical heraldry and appropriate terminology, probably due to the fact that Macedonian heraldic thought is still in its infancy and lacks a more significant explanation for the symbolism of the lion.

The most fruitful year was 1969 with letters and articles, when Matkovski was most engaged in writing his book.

"Macedonian coats of arms from 1340 do not exist" - a letter reaction to the article published in the Journal (Журнал) on 11 October 1969 (the day of beginning of the fight against Fascism in 1941). According to Matkovski, the author of

„фојничкиот грбовник“ и македонскиот грб на македонската јавност пред 4 години. Во писмото, на 5 страници напишано на машина за пишување, Матковски пишува за претходните сознанија за потеклото и датирањето на „фојничкиот грбовник“, што ја побива тезата дека македонскиот грб, претставен таму е од 1340 година (АЕ 53/1-5)

„Најстариот грб на Македонија“, објавен во Историја, година V, 1969 година, книга 1 (АЕ 49/1-15). Во оваа статија, Матковски дава преглед на почетокот на хералдиката воопшто и на илирската хералдика на Омучевиќ, целосно преземајќи го наративот за Соловиев. Конечно, тој го споменува грбот на Македонија само од грбовникот на Корениќ – Неориќ од 1595 година.

„Стариот грб на Македонија“ е објавен во Југословенско историско списание од 1969 година, 1,2. Текстот е на 12 страници со машина за пишување, плус 3 страници со белешки. Тој претежно ги цитирал Александар Соловиев и неговите две дела: „Потеклото на илирската хералдика и семејството на Омучевиќ“ од 1933 година.

Својот хералдички опус, Матковски не го ограничил само на Македонија и нејзината хералдика. Така, тој пишувал за „Хералдичко претставување на Отоманската Империја во Европа“, објавено во Гласник ИНИ 1969, XII, 1-2 (АЕ 229/I).

Меѓу поважните написи се „Албанските грбови во минатото“, објавени на албански јазик во Приштина во 1969 година (Матковски 1969). Со тоа, Матковски не е само основач на македонската туку и на албанската хералдика. Текстот содржи 103 страници на машина за пишување, со 5 фотографии и 3 негативни на грбови од Албанија (АЕ 68/1-103).

По објавувањето на книгата, напишал неколку писма со реакции. Ваква реакција е на текст, објавен во „Борба“ на 10 октомври 1971 година од Коста Тимотејевиќ, за грбовите на југословенските републики. Матковски реагира на изјавата дека Македонија до 1945 година нема грб. Тој објаснува на 5 страници дека таков грб постоел и го повикува да се консултира со неговата книга „Грбови на Македонија“ (АЕ 50/1-10). Ова е последниот напис од Фондот на Матков-

this article is Slavko Dimovski, as well of other articles in the daily newspaper *Nova Makedonija* and the magazine *Macedonia* on the House of Emigrants. In the letter, Matkovski mentions that he personally, and not Dimovski, was the first to see and present to the Macedonian public four years ago the Fojnica Armorial and the Macedonian coat of arms. In the letter on five typewritten pages, Matkovski writes about the previous knowledge of the origin and dating of the Fojnica Armorial, which refutes the thesis that the Macedonian coat of arms presented there is from 1340 (AE 53/1-5).

“*The oldest coat of arms of Macedonia*”, published in History, year V., 1969, book 1 (AE 49/1-15). In this article, Matkovski gives an overview of the beginning of heraldry in general and of the Illyrian heraldry of Ohmuchevic, completely taking over the narrative of Soloviev. Finally, he mentions the coat of arms of Macedonia only from the coat of arms of Korenic-Neoric from 1595.

“*Old Coat of Arms of Macedonia*”, published in the *Yugoslav Historical Journal* 1969, 1,2. The text is on 12 typewritten pages plus three pages of notes. He mostly quotes Aleksandar Soloviev and his two works: “*The Origin of Illyrian Heraldry and the Ohmuchevic Family*” from 1933. and “*Contributions to Bosnian and Illyrian Heraldry*” from 1954 (AE 47/1-15).

Matkovski did not limit his heraldic opus only to Macedonia and its heraldry. Thus he wrote about the “*Heraldic representation of the Ottoman Empire in Europe”* published in Glasnik INI 1969, XII, 1-2 (AE 229/I).

Among the more important articles are “*Albanian coats of arms in the past*” published in Albanian in Pristina in 1969 (Matkovski 1969). Thus, Matkovski is not only the founder of the Macedonian, but also of the Albanian heraldry. The text contains 103 typewritten pages, with five photos and three negatives of coats of arms from Albania (AE 68/1-103).

After the publication of the book he wrote letters of reactions. Such a reaction is to a text published in “Borba” on 10 October 1971 by Kosta Timotejevic about the coats of arms of the Yugoslav republics. Matkovski reacted to the

ски при Македонската академија на науките и уметностите.

Неговото последно познато дело за овој период е од 1972 година, кога е објавена колекција од 21 слајд од грбовите и мала брошура од 16 страници со опис на слајдовите, претставена на училиштата. Публикацијата е на Институтот за културно-едукативен и едукативен филм на СР Македонија, Скопје (Матковски 1972).

Книгата Грбови на Македонија повторно фототипно е објавена во 1990 година (Матковски 1990), којашто го зголеми интересот за хералдиката. Матковски повторно почна да пишува писма во весници во 1990 година, за можниот грб на идната независна држава Македонија (Матковски 1990б). Во базата на податоци на Националната и универзитетска библиотека, во пребарување по „Александар Матковски“ се враќаат 96 библиографии, од коишто две се само за хералдика, книгата Грбовите на Македонија во две изданија од 1970 година (сл. 26) и 1990 година (сл. 27).

Сл./Fig. 27

Матковски ја дефинира хералдиката како „помошна историска наука којашто има за цел да го проучи потеклото и историскиот развој на грбот воопшто или на поединечни грбови, да даде утврдени правила според коишто треба да се состават грбовите, а потоа да бидат уметнички изработени, да го одредат начинот на читање (блазонирање) на грбовите и истражување кој поседува одреден грб“ (Матковски 1970: 7).

Матковски пак, го дефинира грбот како „посебна фигура или симболично обликување, ознака, амблем, односно наследен, непроменет знак, составен според правилата на хералдиката, што служи за разликување на одредена личност, општество, институција, град, област, луѓе, држава, корпорација, политичка, економска или црковна организација“ (Матковски 1970, 14).

statement that Macedonia had no Arms before 1945. He set out in five pages that such a coat of arms did exist and invited Timotejevic to consult his book “*Coats of Arms of Macedonia*” (AE 50/1-10). This is the latest article from Matkovski’s fund at the Macedonian Academy of Sciences and Arts.

His last known work for this period is in 1972, a collection of 21 slides of coats of arms and a small 16-page brochure with a description of the slides were published and presented to schools. The publication is at the Institute for Cultural-Educational and Educational Film of SR Macedonia, Skopje (Матковски 1972).

The book *Coats of Arms of Macedonia* was republished in facsimile in 1990 (Матковски 1990) from which arose much interest in heraldry. Matkovski started writing letters in newspapers again in 1990, suggesting a possible coat of arms of the future independent state of Macedonia (Матковски 1990b). In the database of the National and University Library, the search for “Aleksandar Matkovski” returns 96 bibliographies, two of which are only for heraldry, the book *The Coats of Arms of Macedonia* in two editions from 1970 (Fig. 26) and 1990 (Fig. 27).

Matkovski defines heraldry as an “auxiliary historical science that aims to study the origin and historical development of the coat of arms in general or on individual coats of arms, to give established rules according to which the coats of arms should be composed, and then to be artistically made, to determine the manner of reading (blazoning) the coats of arms and investigating who owns a particular coat of arms” (Матковски 1970, 7).

Matkovski, on the other hand, defines a coat of arms as “a special figure, or symbolic shaping, mark, emblem, i.e. an inherited, unchanged sign, composed according to the rules of heraldry that serves to distinguish a particular person, gender, society, institution, city, district, people, a state, a corporation, a political, economic or church organisation” (Матковски 1970, 14).

МИЛОШ КОНСТАНТИНОВ

Милош Константинов, роден во Ресен на 26.3.1926 година – етнолог, историчар и публицист, долгогодишен директор на градската архива на Битола и Скопје, универзитетски професор. Основно училиште и гимназија завршил во Битола (1937 – 1946). По дипломирањето на Филозофскиот факултет во Скопје – Етнолошка група (1954), бил назначен за директор на Архивот во Битола (1956). Докторирал на Природно-математичкиот факултет во Скопје (1960). Подоцна е назначен за директор на Архивот на Скопје (1964). По пензионирањето (1984) е избран за редовен професор на Природно-математичкиот факултет, по неколку предмети од етнологија. Починал во Скопје, на 7.6.1993 година (Младеновски 2006с, 792).

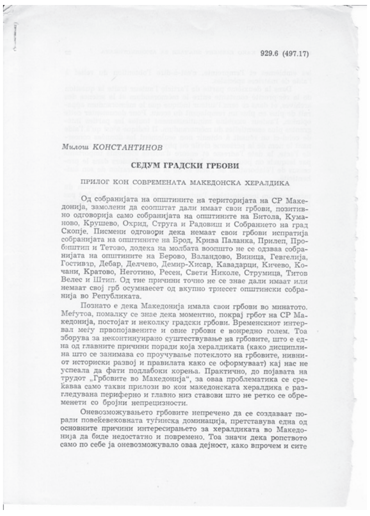

929.6 (497.17)

Милош КОНСТАНТИНОВ

СЕДУМ ГРАДСКИ ГРБОВИ

ПРИЛОГ КОН СОВРЕМЕНАТА МАКЕДОНСКА ХЕРАЛДИКА

Од собранијата на општините на територијата на СР Македонија, замолени да соопштат дали имаат свои грбови, позитивно одговорија само собранијата на општините на Битола, Куманово, Крушево, Охрид, Струга и Радовиш и Собранието на град Скопје. Писмени одговори дека немаат свои грбови испратија собранијата на општините на Брод, Крива Паланка, Прилеп, Пробиштип и Тетово, додека на молбата воопшто не се одзваа собранијата на општините на Берово, Валандово, Виница, Гевгелија, Гостивар, Дебар, Делчево, Демир-Хисар, Кавадарци, Кичево, Кочани, Кратово, Неготино, Ресен, Свети Николе, Струмица, Титов Велес и Штип. Од тие причини точно не се знае дали имаат или немаат свој грб осумнаесет од вкупно триесет општински собранија во Републиката.

Познато е дека Македонија имала свои грбови во минатото. Меѓутоа, помалку се знае дека моментно, покрај грбот на СР Македонија, постојат и неколку градски грбови. Временскиот интервал меѓу првопојавените и овие грбови е вонредно голем. Тоа зборува за неконтинуирано суштествување на грбовите, што е една од главните причини поради која хералдиката (како дисциплина што се занимава со проучување потеклото на грбовите, нивниот историски развој и правилата како се оформуваат) кај нас не успеала да фати подлабоки корења. Практично, до појавата на трудот „Грбовите во Македонија", за оваа проблематика се среќаваа само такви прилози во кои македонската хералдика е разгледувана периферно и главно низ ставови што не ретко се обременети со бројни непрецизности.

Оневозможувањето грбовите непречено да се создаваат поради повеќевековната туѓинска доминација, претставува една од основните причини интересирањето за хералдиката во Македонија да биде недостатно и повремено. Тоа значи дека ропството само по себе ја оневозможувало оваа дејност, како впрочем и сите

Сл./Fig. 28

Милош Константинов во 1972 година, во написот „Седум градски грбови" (сл. 28) ја дава првата анализа на „грбовите" (според „социјалистичка хералдика") на седум општини во СР Македонија. Тој е првиот во Македонија што спровел анкета меѓу општините дали користат грб, на којашто само 7 општини одговориле позитивно. Грбовите биле дизајнирани на социјалистички начин, сепак Константинов прави анализа на штитот и другите елементи на грбот (Константинов 1972, 30). Константинов напиша писмо во дневниот печат во 1992 година, во коешто повикува на почитување на хералдичките правила при одредување на грбот (Константинов 1992).

ЗАКЛУЧОК

Хералдиката во Македонија, регионот во југоисточна Европа, ги има своите први рефлексии на европските типови хералдичка практика што се појавиле меѓу неколку благородници кои владееја со делови од овој регион. До крајот на 14 век, под контрола на Отоманската Империја, наскоро била елиминирана секоја вистинска можност за носење грбови. Хералдиката поврзана со Македонија, од илирските грбовници, се врати во регионот дури во 19 век.

MILOSH KONSTANTINOV

Milosh Konstantinov, born in Resen on 26 March 1926 - ethnologist, historian and publicist, longtime director of the city archives of Bitola and Skopje, and university professor. He finished primary school and high school in Bitola (1937-1946). After graduating from the Skopje Faculty of Philosophy - Group of Ethnology (1954), he was appointed director of the Archive in Bitola (1956). He received his doctorate from the Faculty of Natural Sciences and Mathematics in Skopje (1960). Later he was appointed director of the Archive of Skopje (1964), After retiring (1984) he was elected full professor at the Faculty of Natural Sciences and Mathematics in several subjects of ethnology. He died in Skopje on 7 June 1993 (Младеновски 2006с, 792).

Milosh Konstantinov in the 1972 article "*Seven city coats of arms*" (Fig. 28) gives the first analysis of "coats of arms" (according to "socialist heraldry") of seven municipalities in SR Macedonia. He is the first in Macedonia to conduct a survey among municipalities on whether they use coats of arms, to which only seven municipalities responded positively. Coats of arms were designed in a socialist way, however Konstantinov made an analysis of the shield and other elements of the coat of arms (Константинов 1972, 30). Konstantinov wrote a letter in the daily press in 1992 in which he called for the observance of the heraldic rules when determining a coat of arms (Константинов 1992).

CONCLUSIONS

Heraldry in Macedonia, that region in southeast Europe, had its first reflections of European heraldic in practices that emerged among several nobleman who ruled parts of the region. By the end of the 14th century, when under the control of the Ottoman Empire, any real possibility of bearing arms was soon eliminated. The heraldry connected to Macedonia, from g=the Illyrian Armorials, only returned to the region in the 19th century.

Во 1944 година, Вардарска Македонија стана Народна Република. Не погледна кон хералдичкото наследство при создавање грб за новосоздадената држава, туку бараше симболи за социјалистички стил. Во пресрет на стекнувањето на својата независност од Југославија во 1991 година, хералдичкото наследство имаше посилно влијание, но не доволно за да преовлада.

Оваа статија ја подразбира хералдиката како мноштво грбови, како и хералдичко знаење и уметност. Ги опфаќа најраните сочувани хералдички мотиви и грбови што се пронајдени во Македонија. Исто така, ја опфаќа државната и општинската хералдика на Н/С Р Македонија, како и развојот на хералдиката како дисциплина и наука и развојот на хералдичката мисла во СР Македонија.

In 1944 the Vardar Macedonia became the People's Republic. It did not look towards its heraldic heritage for creating the arms for the newly created state but looked for Socialist-style symbols. On the eve of gaining its independence from Yugoslavia in 1991, the heraldic heritage had stronger influence, but not sufficient to prevail.

This paper considers heraldry as a multitude of coats of arms, and the armorial knowledge and art. It covers the earliest preserved heraldic motifs and coats of arms found in Macedonia. It also covers the State and municipal heraldry of the P/S R Macedonia as well as the development of heraldry as both a discipline and science and the development of the Heraldic thought in SR Macedonia.

БЕЛЕШКИ • NOTES

1. Се однесува на неколку преписи на фиктивен грбовник од 1340 година, наводно создаден за време на владеењето на илирскиот цар Стефан (Душан) Немањиќ. Најстарите копии се од крајот на 16 век, главно содржат грбови на околу 130 семејства од градот Слано, во малата поморска Република Рагуса (Дубровник), на источниот брег на Јадранот. Еден век подоцна, се појави Стематографијата на Витезовиќ (Vitezović-Ritter 1701) – колекција од 54 грба, само на земји што се сметаат за словенски. Преводот на Жефарович на словенски (Жефарович 1741) доби огромна популарност (Jonovski 2021).

2 Refers to several transcriptions of a fictitious Armorial from 1340, allegedly created during the reign of the Illyrian King Stefan (Dushan) Nemanjic. The oldest copies are from the end of 16th century, mainly containing arms of about 130 families from the town of Slano in the tiny maritime Ragusa (Dubrovnik) Republic on the eastern Adriatic coast. A century later, the *Stemmatographia* of Vitezovic appeared (Vitezović-Ritter 1701)—a collection of 54 arms, only of lands perceived as Slavic. The translation of Zhefarovic in Slavonic (Жефарович 1741) gained huge popularity (Jonovski 2021).

3 http://www.skopjeodspomeni.com.mk/fotosi/1/t65040_Sema3.jpg 30-05-2012.

4 N(arodna) R(epublika) – People`s Republic.

5 Истражувањето за оставината на Александар Матковски во Македонската академија на науките и уметностите беше спроведено во текот на 2017 и 2018 година. Од богатиот опус, истражуван е материјалот што е поврзан со неговите хералдички интереси.

6 The research on the legacy of Aleksandar Matkovski at the Macedonian Academy of Sciences and Arts was conducted during 2017 and 2018. From the rich opus, the material related to his heraldic interests has been researched.

7 Според проф. Вера Антиќ, на која Матковски ѝ бил ментор, едно нешто што научила од него е токму тоа, да ги запише библиографските ставки што ги користат другите за дадена тема. Разговор со авторот, април 2019 година.

8 According to Professor Vera Antic, to whom Matkovski was a mentor, one thing she learned from him is exactly that, to write down the bibliographic items used by others on a given topic. Conversation with the author, April 2019.

БИБЛИОГРАФИЈА • BIBLIOGRAPHY

(Александар Василијевич Соловјев) „Александар Василијевич Соловјев“ http://www.istorijskabiblioteka.com/art:aleksandar-solovjev visited on 26.4.2019.

(Антољак 1966) Антољак, Стјепан (1966), Помошни историски науки (Скопје: Универзитет во Скопје).

(Антољак 1980) Антољак, Стјепан (1980), Помошни историски науки (Скопје: Универзитет св. Кирил и Методиј).

(Ацовић 2008) Ацовић, Драгомир (2008), Хералдика и Срби. Београд: Завод за уџбенике.

(Барџиева-Трајковска 2004) Барџиева-Трајковска, Донка (2004), Св. Пантелејмон Нерези, живопис, Сигма прес, Скопје.

(Баласчев 1909) Баласчев, Георги (1909) „Българскиятъ държавен гербъ“ . Минало, I, 1909, кн.2, 175-185.

(Дирекция 1941) Дирекция за администрация (1941)

№13,055, София, 6 октомври 1941.

(Жефарович 1741) Жефарович, Христофор (1741) ΣΤΕΜΑΤΟΓΡΑΦΪΑ, Виена.

(Закон 1946) Закон за грбот на Народна Република Македонија (1946). 26 July 1946.

(Иванишевић 2004) Иванишевић, Вујадин (2004), „Развој хералдике у средовековној Србији“, Зборник радова византолошког института, 41. Београд.

(Јовановић 2010) Јовановић, Ненад (2010), Грбови, заставе и химне у историји Србије, Светигора, Београд.

(Јоновски 2015), Јоновски Јован (2015), Симболите на Македонија, (Скопје: Силсон,).

(Јоновски 2019b) Јоновски, Јован (2019b), „Развојот на македонската хералдичка мисла“, Историја, Здружение на историчарите на Република Македонија, год. LIV, бр. 1

(Коробар 2009) Коробар, Викторија Поповска (2009) „Антољак Стјепан“, Македонска Енциклопедија, (Скопје: МАНУ).

(Константинов 1972) Константинов, Милош (1972), „Седум градски грбови“, Македонски архивист, број 1, (Скопје: Здружение на архивистите на СРМ) , 1972. 30-46.

(Константинов 1992) Константинов, Милош (1992), „Мора да се почитува хералдиката“, Нова Македонија, 12.6.1992.

(Круна 2006) “Круна води републику” (2006), Вечерње новости, 27. јун 2006.

(Манева 2007) Манева, Елица (2007), Древниот накит од Македонија – некропола Водоча, Каламус, Скопје, прстен кат. Бр. 40.

(Матковска 2001) Матковска Поликсена (2001), „Александар Матковски“, (17:40), Телевизија КИСС, Тетово, https://www.youtube.com/watch?v=XHoACA4fTZc visited on 26.4.2019.

(Матковски 1970) Матковски Александар, (1970) Грбовите на Македонија – прилог кон македонската хералдика (Скопје: Нова Македонија – ИНИ).

(Матковски 1972) Матковски, Александар (1972). Македонските грбови во минатото. (Скопје: Завод за културно-просветен и наставен филм на СР Македонија).

(Матковски 1990) Матковски, Александар (1990), Грбовите на Македонија – прилог кон македонската хералдика (Скопје: Мисла).

(Матковски 1990b) Матковски, Александар (1990b). „Хералдичката традиција треба да се чува“, Нова Македонија, 9.9.1990.

(Миљковиќ 2003) Миљковиќ, Ѓорѓе (2003). Илинденските знамиња и печати. Скопје: Менора.

(Младеновски 2009), Младеновски, Симо (2009), „Георги Шоптрајанов“, Македонска Енциклопедија (Скопје: МАНУ).

(Младеновски 2009b) Младеновски, Симо (2009b), „Матковски Александар“, Македонска Енциклопедија (Скопје: МАНУ).

(Младеновски 2009c) Младеновски, Симо (2009c), „Милош Константинов“, Македонска Енциклопедија (Скопје: МАНУ).

(Народното 1946) „Народното собрание на Народна Република Македонија изгласа неколку закони важни за нашиот народ“ (1946), Нова Македонија, 28.7.1946.

(Протокол 1941) Протокол №8 (1941), Скопска општинска управа, Скопйе, 12 юли 1941.

(Соловјев 1936) Соловјев, Александар (1936), „Застава Стефана Душана над Скопљем год. 1339“, Гласник Скопског Научног Друштва, Скопље, 345-348.

(Соловјев 2000) Соловјев, Александар (2000). Историја српског грба и други хералдички радови. Правни факултет, Београд: Досије.

(Устав 1946) Устав на Народна Република Македонија (1946), Президиум на уставотворното собрание на Народна Република Македонија, Скопје, 31.12.1946.

(Шоптрајанов 1999) Шоптрајанов Георги (1999), Хералдика, сигилографија, екслибристика (Врз примери од културата на Велес) (Скопје: Култура,).

(AE 45/1-377) (AE 45/1-377) Manuscript from Fundus Aleksandar Matkovski, MANU.

(AE 46/II/1-12) (AE 46/II/1-12) Manuscript from Fundus Aleksandar Matkovski, MANU.

(AE 47/1-15) (AE 47/1-15) Manuscript from Fundus Aleksandar Matkovski, MANU.

(AE 49/1-15) (AE 49/1-15) Manuscript from Fundus Aleksandar Matkovski, MANU.

(AE 50/1-10) (AE 50/1-10) Manuscript from Fundus Aleksandar Matkovski, MANU.

(AE 52/1-9) (AE 52/1-9) Manuscript from Fundus Aleksandar Matkovski, MANU.

(AE 53/1-5) (AE 53/1-5) Manuscript from Fundus Aleksandar Matkovski, MANU.

(AE 63/I-III) (AE 63/I-III) Manuscript from Fundus Aleksandar Matkovski, MANU.

(AE 64/1-159) (AE 64/1-159) Manuscript from Fundus Aleksandar Matkovski, MANU.

(AE 68/1-103) (AE 68/1-103) Manuscript from Fundus Aleksandar Matkovski, MANU.

(AE 229/I) (AE 229/I) Manuscript from Fundus Aleksandar Matkovski, MANU.

(Jonovski 2009) Jonovski, Jovan (2009), „Heraldic Analysis of Shields from Nerezi“, Macedonian Herald 3,

(Jonovski 2009b) Jonovski, Jovan (2009b), „Coats of Arms of Macedonia“, Macedonian Herald 3,

(Jonovski 2013) Jonovski, Jovan (2013), „Coat of Arms of Skopje“, Macedonian Herald 7,

(Jonovski 2021) Jonovski, Jovan (2021), „Heraldry in Macedonia with Special Regard to the People's/ Socialist Republic of Macedonia until 1991“, Genealogy 5: 43.

(Matkovski 1969) Matkovski, Aleksandar (1969). “Stemat Shqiptare në të kaluarën”, Gjurime Albanologjike. 2, (Prishtina: Insituti Albanologjik i Prishtinës).

(Vitezović-Ritter 1701) Vitezović-Ritter, Pavao (1701). Stemmatographia, sive Armorum Illyricorum delineatio, descriptio, et restitutio. 1701. http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:doc-F6MLGXHK